วัชรปรัชญาปารมิตาสูตร

เสถียร โพธินันทะ

แปล

สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา แห่งประเทศไทย

พิมพ์จำหน่าย

พิมพ์ครั้งที่ ๑/๒๔๙๙ ๑,๐๐๐ ฉบับ

อันดับหนังสือเล่มที่ ๕๘

๕/-

คำปรารภ

เนื่องจากสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ได้ตั้งขึ้นในรูปเป็นมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา และเนื่องจากผู้มีความสนใจในพระ-พุทธศาสนา เมื่อต้องการทราบเรื่องพระสูตรต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาก็มักจะได้รับคำบอกเล่าให้มาที่สภาการศึกษาฯ นี้ อนึ่งชาวต่างประเทศเมื่อเขาทราบว่ามีสภาการศึกษาแห่งพระพุทธศาสนา อยู่ในประเทศไทยเขาก็เข้าใจว่าต้องมีหนังสือเกี่ยวกับพระสูตรต่าง ๆ ทั้งของเถรวาททั้งของมหายาน เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีหนังสือเกี่ยวกับพระสูตรต่าง ๆ ไว้ ที่เกี่ยวกับเถรวาท ของเรามีมาก แต่ที่เกี่ยวกับมหายาน ของเรายังมีน้อย ยังไม่พอแก่ความจำเป็น ดังนั้นการที่มีหนังสือ วัชรปรัชญาปารมิตาสูตร ขึ้นแก่สภาการศึกษา ฯ อีกเล่มหนึ่ง จึงเป็นสิ่งที่ดี และทำให้ประเทศไทยได้มีหนังสือพระสูตรของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเพิ่มขึ้นอีกเล่มหนึ่งจากของเดิม ซึ่งมีอยู่น้อยเต็มที ทั้งเป็นการเพิ่มความรู้ในด้านมหายานให้แก่ผู้สนใจอีกด้วยภาวะแห่งพระพุทธศาสนาในปัจจุบันและในอนาคต สำหรับผู้ที่ใคร่ในการศึกษาพระพุทธศาสนา ว่าในทางที่ควรแล้ว ควรจะต้องมีความรู้ในด้านมหายานบ้าง อย่างน้อยก็ให้พอที่จะสนทนากับผู้ที่นับถือนิกายมหายานได้รู้เรื่องหรือแก้ปัญหาบางอย่างที่เขาถามได้ อันจะเป็นเหตุชักจูงให้เขามาสนใจในเถรวาท

ขออนุโมทนาสาธุการแก่ คุณเสถียร โพธินันทะ ผู้แปลพระสูตรนี้ ขอกุศลอันนี้จงเป็นพลวปัจจัยอำนวยให้ท่านผู้แปลปราศจากทุกข์กายทุกข์ใจ สมบูรณ์ด้วยพลานามัย ตลอดกาลนาน

พระศรีวิสุทธิญาณ

วัดเทพศิรินทร์ *เลขาธิการ*

๒๓ สิงหาคม ๒๔๙๕

อารัมภกถา

พระวัชรปรัชญาปารมิตาสูตรนี้* เป็นพระสูตรชั้นหลักอันสำคัญยิ่งสูตรหนึ่งของพระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน พุทธมามกชนฝ่ายมหายานทั้งจีน, ญี่ปุ่น, เวียตนาม, เกาหลี ฯ ย่อมรู้จักคุ้นเคยกับพระสูตรนี้ได้ดีโดยเฉพาะในวงการพุทธบริษัทจีน ได้จัดพระสูตรนี้เป็นปาฐะที่จะต้องสวดสาธยายในงานพิธีศราทธพรต ดุจเดียวกับการสวดอภิธรรมของเรา ถ้าว่าโดยลักษณะของพระสูตรนี้ ก็จัดเข้าในหมวดปรัชญาปารมิตาในพระไตรปิฎกของลัทธิมหายาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสูตรหมวดปรัชญาปารมิตาที่สำคัญ ๆ อาทิเช่น มหาปรัชญาปารมิตาสูตรก็ดี, ไมตรีราชาโลกปาลสูตรก็ดี, และวัชรปรัชญาปารมิตาสูตร ฯ ล ฯ ก็ดี ล้วนเป็นหลักธรรมสำคัญของลัทธิมหายานนิกายศูนยตวาทิน หรือที่เรียกอีกนามหนึ่งว่า *นิกายมาธยมิกะ* อันมีพระนาคารชุนมหาเถราจารย์ชาวอินเดียได้เป็นผู้ก่อกำเนิด ในครั้งพุทธศตวรรษที่ ๗ แต่วัชรปรัชญาปารมิตาสูตร ใช่ว่าจะมีความสำคัญสำหรับนิกายศูนยตวาทินนิกายเดียวเท่านั้นก็หาไม่ แม้นิกายอื่น ๆ ในลัทธิมหายาน เช่นนิกายวิชญาณวาทิน หรือโยคาจาร, นิกายเซ็น, นิกายเทียนไท้,

---

* ภาษาจีนกลางอ่านว่า "จินกางปันเยือปอลอมีเก็ง" ภาษาจีนแต้จิ๋วอ่านว่า "กิมกังปัวเยือปอล่อมิกเก็ง"

นิกายฮั่วเงียม และนิกายสุขาวดี* ก็นับถือยกย่องพระสูตรนี้ คณาจารย์แห่งนิกายดังกล่าว ได้แต่งอรรถกถาแก้พระสูตรนี้ ตามคติแห่งนิกายของตน นับตั้งแต่ปุราณกาลจวบจนสมัยปัจจุบัน. ยิ่งนิกายเซ็นด้วยแล้ว ก็ยิ่งบูชาพระสูตรนี้มากหนา ถึงกับถือว่าวัชรปรัชญาปารมิตาสูตร เป็นกุญแจที่จะไขให้ผู้ปฏิบัติธรรมบรรลุถึงความเป็นพุทธะโดยฉับพลัน เกี่ยวกับความสำคัญนี้เราจะพบในประวัติของท่านสมณะฮุ่ยเล้ง (หรือเว่ยหล่าง) คณาจารย์องค์ที่ ๖ ของนิกายเซ็นสมัยราชวงศ์ถัง เมื่อท่านยังครองเพศเป็นฆราวาสอยู่ วันหนึ่งได้สดับข้อธรรมในวัชรปรัชญาปารมิตาสูตรจากอุบาสกคนหนึ่งว่า “.........พึงยังจิตมิให้มีความยึดถือผูกพันในสภาวะใด ๆ ....” ธรรมจักษุก็บังเกิดแก่ท่านสมณะโดยทันทีนั้น.

คติธรรมในพระสูตรนี้ ไม่มีอะไรพิสดารนอกเหนือกว่าคติธรรมในอนัตตลักขณสูตรฝ่ายบาลี เพียงแต่อนัตตลักขณสูตรพูดอย่างย่อ ๆ สั้น ๆ ไม่ละเอียดในเชิงวิจัยเช่นวัชรปรัชญาปารมิตาสูตรเท่านั้น. อย่างไรก็ตามทั้ง ๒ พระสูตรนี้เป็นสูตรประกาศทฤษฎี “อนัตตา” ของพระสัมพุทธเจ้าร่วมกัน ก็หลักเรื่อง “อนัตตา” หรือ “อนาตมา” ความไม่มีตัวตนนั้นเป็นจุดเด่นพิเศษของพระพุทธศาสนาที่แตกต่างจากปรัชญาชั้นสูงของพราหมณ์ เพราะปรัชญาพราหมณ์ เช่นปรัชญา

* ดูปรัชญธรรมของนิกายเหล่านี้ได้ ในหนังสือ “ปรัชญามหายาน” ของข้าพเจ้า มีจำหน่ายในมหามกุฏราชวิทยาลัย,

เวทานตะก็ดี, ปรัชญาสางขยะก็ดี แม้จะสอนให้ละความยึดถือในสรรพสิ่งอื่น ๆ มีร่างกายและวิญญาณเป็นต้น แต่ที่สุดก็ยังมี “อาตมัน” หรือ “พรหมาตมัน” คือตัวตนที่แท้จริงเหลืออยู่เป็นบรมสุขเป็นนิพพานในตัวของมันเอง หรือไปกลมกลืนกับสภาพอมตะอย่างใดอย่างหนึ่ง ส่วนพระพุทธศาสนาสอนให้รุดหน้าไปโดยการดับแม้ที่สุดความมีอยู่แห่งอาตมันนี้ด้วย เป็นการดับรอบชั้นสุดท้าย เพราะตราบใดที่ยังมี “ตัวเรา” ตราบนั้นก็ยังมี “ของ ๆ เรา” ตราบใดยังมี “ผู้รู้” ตราบนั้นก็ยังมี “สิ่งที่รู้” ซึ่งทางพระพุทธศาสนาถือว่ายังเป็นอาสวกิเลสชั้นสุขุมละเอียดอยู่ ไม่หลุดพ้นจากความเวียนว่ายตายเกิดได้เด็ดขาด เหมือนมีกองไฟอยู่ก็ย่อมมีความร้อนฉะนั้น หลักธรรมซึ่งปรากฏในวัชรปรัชญาปารมิตาสูตรว่าโดยสรุปแล้วก็คือ การปฏิเสธความมีอยู่แห่ง “ตัวตนหรือผู้รู้” และปฏิเสธความมีอยู่แห่ง “สิ่งที่รู้” กล่าวคือปฏิเสธอหังการและมมังการนั่นเอง. เมื่อละความยึดถือผูกพันในตัวเรา และของ ๆ เราได้จึงจะเป็นความหลุดพ้นวิเศษชนิดแท้ ฉะนั้นสำนวนโวหารในพระสูตรนี้ จึงกล่าวยักย้ายทวนไปทวนมา ทั้งนี้เพื่อซักฟอกความเข้าใจในเรื่องอนัตตาให้ขาวสว่างแจ่มชัดนั่นเอง เมื่อปฏิเสธความมีอยู่ของตัวตนและของ ๆ ตนแล้ว ก็ต้องสรุปความตอนท้ายทุกตอนว่า เป็นสักแต่ชื่อเรียกว่าอย่างนั้นอย่างนี้ทุกครั้งไป ทั้งนี้เพื่อแสดงให้รู้ว่าเมื่อเราเข้าถึงข้อเท็จจริงในปรมัตถธรรมแล้ว ก็ต้องยอมรับสมมติ

บัญญัติของโลก มิใช่กลายเป็นคนขวางโลก เช่นอย่างกับมีเรื่องบุรุษนายหนึ่งเที่ยวประกาศว่าทุกสิ่งไม่มีตัวตน เพื่อนของเขาบอกว่าถ้าเช่นนั้นขอต่อยสักทีเถิด เพราะตัวบุรุษคนนั้นไม่มีตัวตนอย่างนี้เป็นต้น การถือปรมัตถ์จนรั้นเกินไปแทนที่จะเกิดสัมมาญาณทัศนะ ก็จะกลายเป็นอุจเฉททิฏฐิเห็นขาดศูนย์ และนัตถิกทิฏฐิเห็นไม่มีอะไรสักอย่าง แม้จนกระทั่งบุญบาป, คุณบิดา, คุณมารดา ฯลฯ ซึ่งเป็นมิจฉาทิฏฐิอย่างร้ายแรง พระพุทธศาสนาสอนหลักมัชฌิมปฏิปทาคือทางสายกลางไม่ให้ติดต้องในเรื่อง "อัตถิตา" ความมีอยู่ซึ่งตกไปข้างสัสสตทิฏฐิ หรือ "นัตถิตา" ความไม่มีอยู่ซึ่งตกไปข้างนัตถิกทิฏฐิ สมดังพระพุทธภาษิตในสังยุตตนิกายว่า

"ดูก่อนกัจจานะ! ข้อที่ว่าสิ่งทั้งปวงมีอยู่ นี้เป็นส่วนสุดข้างหนึ่ง ข้อที่ว่าสิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่นี้ก็เป็นส่วนสุดอีกข้างหนึ่ง ตถาคตย่อมแสดงธรรมโดยท่ามกลาง ไม่เกี่ยวข้องส่วนสุดทั้ง ๒ นั้น"

โดยนัยดังนี้ คำพูดของพระสูตรนี้ จึงอยู่ในสภาพแสดงโดยปรมัตถ์แล้วกลับรับรองโดยสมมติบัญญัติเล่า แสดงโดยสมมติบัญญัติแล้ว ปฏิเสธว่าไม่มีตามนัยแห่งปรมัตถ์อีกเล่า ท่านผู้อ่านโปรดเข้าใจตามที่กล่าวมานี้ด้วย.

อนึ่งควรจะกล่าวอธิบายเพิ่มเติม ณ ที่นี้ด้วยว่า ตามคติของปรัชญาศูนยตวาทินแสดงว่า "เมื่อธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา เกิดจากเหตุปัจจัยจึงปราศจากแก่นสารตัวตน เมื่อปราศจากตัวตนอะไรเล่า

เป็นผู้เกิดท่องเที่ยวในวัฏฏสงสาร อะไรเล่าที่เป็นผู้ดับสรรพกิเลสและบรรลุพระนิพพาน? เราจะเห็นได้ว่าว่างเปล่าทั้งสิ้น ไม่มีสภาวะใดเกิดขึ้นหรือดับไป เพราะฉะนั้นผู้บรรลุพระนิพพานไม่มีแล้ว พระนิพพานอันผู้นั้นจะบรรลุจึงพลอยไม่มีไปด้วย เปรียบเหมือนมายาบุรุษคนหนึ่งประหารมายาบุรุษอีกคนหนึ่ง การประหารของมายาบุรุษทั้ง ๒ ย่อมเป็นมายาไปด้วย เช่นนี้จะมีอะไรอีกเล่าสำหรับการบรรลุและไม่บรรลุ การบรรลุพระนิพพานจึงย่อมเป็นมายาด้วย ฉะนั้นเมื่อตัวมายาบุรุษไม่มีอยู่จริง กล่าวคืออาตมันหรืออัตตาไม่มีจริง การประหารกิเลสของสิ่งที่ไม่มีจริงนี้จะเป็นจริงขึ้นได้อย่างไร? อนึ่ง มายาบุรุษที่ถูกประหารอันเปรียบด้วยกิเลสทั้งหลายเล่า ก็ไม่มีความจริงอยู่อีกเช่นนี้ ถ้าเกิดความเข้าใจว่ามีสิ่งอันตนประหาร มีสิ่งอันตนได้บรรลุถึง จะหลีกเลี่ยงส่วนสุดทั้ง ๒ ข้างได้แต่ไหน ....สังขตธรรมและอสังขตธรรมมีสภาพเท่ากันคือสูญ เพราะการมีอยู่แห่งสังขตะจึงมีอสังขตะ ก็เมื่อสังขตะเป็นอนัตตาว่างเปล่าไม่มีสภาวะเป็นอยู่ด้วยตัวมันเองแล้ว อสังขตะจึงพลอยไม่มีไปด้วย อันอสังขตธรรมนี้ย่อมไม่มีความเกิดปรากฏขึ้น อันใดความเกิดไม่มี อันนั้นจะมีอยู่อย่างไร? อุปมาดั่งดอกฟ้ากับเขากระต่ายหรือนางหินมีครรภ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่เคยมีในโลกเลย.......... พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสศูนยตธรรมนี้ก็เพื่อให้สัตว์หลีกพ้นจากบ่วงทิฏฐิ ถ้าหากเกิดทิฏฐิขึ้นอีกว่า มีความสูญอยู่ไซร้ ก็หาใช่สิ่งซึ่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายสั่งสอนไม่......... อนึ่ง ถ้า

ไม่มีศรัทธา, คือ, เป็นปทัฏฐาน แล้วเกิดความเห็นในเรื่องศูญ ความเห็นนั้นนับเป็นมิจฉาทิฏฐิ... ..ฯลฯ.. ... (เก็บความจากหนังสือปรัชญามหายานตอนปรัชญานิกายมาธยมิกะ ของผู้เขียนเอง) ผู้อ่านพระสูตรนี้ พึงศึกษาทำความเข้าใจในปรัชญาฝ่ายศูนยตาวาทินจะซาบซึ้งในอรรถรสของพระสูตรนี้มากขึ้น.

สำหรับประวัติแห่งการแปลถ่ายทอดพระสูตรนี้จากพากย์สันสกฤตสู่พากย์จีนนั้น ปรากฏว่าครั้งต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๐ คณาจารย์กุมารชีพได้เป็นผู้แปล ท่านผู้นี้มีบิดาเป็นชาวอินเดีย ส่วนมารดาเป็นชาวแคว้นกุจะในเตอรกีสถาน* ท่านได้ศึกษาพระธรรมวินัยแต่เยาว์วัย และปรากฏกิตติคุณเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎก ในจำเนียรกาลต่อมา ท่านจาริกมาสู่นครเชียงอานในครั้งราชวงศ์เอี๊ยซิ้งครองจีนเหนือ และได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จากกษัตริย์ ท่านได้แปลคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากออกสู่พากย์จีน ผลงานของท่านนับว่าเคียงคู่เทียมทันกับผลงานของท่านสมณะเฮี่ยงจังในสมัยราชวงศ์ถัง สมควรแก่การยกย่องว่าเป็น "อัจฉริยะคู่แห่งการแปลถ่ายทอดวรรณคดีพระพุทธศาสนา ดุจดวงสุริยะและดวงจันทร์ในฟากฟ้านภานั้นเทียว" แต่ในระหว่างท่านนักแปลทั้ง ๒ นี้ มีจุดลักษณะแตกต่างกันคือ ท่านกุมารชีพนิยมแปลแบบเก็บเอาแต่ใจความแล้วแต่งเรียงให้ไพเราะตามอักษรศาสตร์ของจีน ฉะนั้นพระสูตรที่แปลโดยท่านผู้นี้ จึงมีลีลาภาษาแบบ

---

* อ่าน "พระพุทธศาสนาในอาเซียกลาง" ของผู้เขียนประกอบ.

จินตกวี มีความไพเราะสัมผัสในทำนองแห่งโวหารสำนวน ส่วนท่านเฮี่ยงจังนั้นนิยมแปลชนิดคำต่อคำ ตามต้นฉบับสันสกฤตทุกตัว ซึ่งเป็นการรักษาต้นฉบับอย่างตรงที่สุด จึงอาจหย่อนในความไพเราะไปบ้าง พูดง่าย ๆ ก็ว่าท่านกุมารชีพนิยมแปลโดยอรรถะ ส่วนท่านเฮี่ยงจังนิยมแปลโดยพยัญชนะนั่นเอง นอกจากวัชรปรัชญาปารมิตา-สูตรซึ่งเป็นฉบับแปลของท่านกุมารชีพแล้ว ต่อมาพระโพธิรุจิได้แปลซ้ำอีกเป็นฉบับที่ ๒ พระปรมัตถ์แปลเป็นฉบับที่ ๓, แล้วพระธรรมคุปตะแปลเป็นฉบับที่ ๔, ยังท่านสมณะเฮี่ยงจังแปลอีกเป็นฉบับที่ ๕ กับท่านสมณะอี้จิงแปลเป็นฉบับที่ ๖ ฉบับแปลจีนทั้ง ๖ ฉบับนี้มีความแตกต่างกันบ้างเป็นส่วนน้อย ทั้งนี้เข้าใจว่าแม้ต้นฉบับสันสกฤตเองก็มีความแตกต่างกันอยู่บ้างดุจกัน เช่นฉบับแปลของท่านโพธิรุจิและท่านธรรมคุปตะ เมื่อพิจารณาดูแล้วจะเห็นได้ว่าท่านทั้งสองแปลตามนัยแห่งคติธรรมฝ่ายวิชญาณวาทิน

เนื่องด้วยฉบับแปลของท่านกุมารชีพมีผู้นิยมแพร่หลายมากกว่าฉบับอื่น และท่านก็แปลตามคติแห่งนิกายฝ่ายศูนยตวาทิน ข้าพเจ้าจึงได้ใช้ฉบับของท่านผู้นี้แปลออกสู่พากย์ไทย เพื่อให้นักศึกษาพระพุทธศาสนาของเรา ได้มีโอกาสศึกษาหลักธรรมของฝ่ายมหายานชั้นปรมัตถ์กันดูบ้าง ในการแปลนี้ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณท่านเจ้าคุณนิรันตรญาณมุนี และนายแพทย์ตันม่อเซียงที่ได้กรุณาให้ข้อแนะนำที่เป็นประโยชน์ หวังว่าพระสูตรนี้จะเป็นดวงประทีปในการปฏิบัติธรรมเพื่อ

บรรลุวิมุตติแก่บรรดาท่านโยคาวจรทั้งหลาย และเป็นอาหารใจอันเอร็ดอร่อยของท่านปัญญาชนทั้งปวงอีกด้วย.

เสถียร โพธินันทะ

สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

๑ มิถุนายน ๒๔๙๙

วัชรปรัชญาปารมิตาสูตร

ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เชตวนารามวิหารของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีแขวงเมืองสาวัตถี พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ๑๒๕๐ รูป ก็โดยสมัยนั้นแล เป็นกาลแห่งภัตต์ พระผู้มีพระภาคทรงครองจีวรทรงบาตร เสด็จจาริกไปบิณฑบาตรในนครสาวัตถีโดยลำดับ ครั้นแล้วเสด็จกลับมายังเชตวนาราม ทรงกระทำภัตตกิจเสร็จ เก็บบาตรขึ้น ชำระพระบาท ประทับนั่งสมาธิบัลลังก์ ครั้งนั้นแล พระสุภูติผู้มีอายุได้ลุกขึ้นจากท่ามกลางประชุมสงฆ์ ทำจีวรเฉวียงบ่าด้วยการเปิดไหล่ขวา แล้วคุกเข่าขวาลงสู่พื้น ประคองอัญชลีมายังพระผู้มีพระภาค พลางกราบทูลถามขึ้นว่า

สุ. "หาได้ยากนักหนา ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ! ที่พระตถาคตทรงคอยระลึกในการตามคุ้มครอง และอบรมสั่งสอนปวงพระโพธิสัตว์อย่างดียิ่ง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! กุลบุตรหรือกุลธิดาใด ๆ ผู้บังเกิดจิตต์มุ่งต่อพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิ ควรจักปฏิบัติตั้งจิตต์ของตนโดยสถานใด ? ควรจักควบคุมบำราบจิตต์ของตนอย่างไรหนอ พระเจ้าข้า ?"

พ. "สาธุ ๆ สุภูติ ! เป็นความจริงดุจที่เธอกล่าว ตถาคต

ย่อมตามระลึกในการคุ้มครอง และอบรมสั่งสอนปวงพระโพธิสัตว์เป็นอย่างดี เธอจงตั้งใจฟัง เราจักแสดงแก่เธอ กุลบุตรหรือกุลธิดาใด ๆ ผู้บังเกิดจิตต์มุ่งต่อพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิ ควรจักปฏิบัติตั้งจิตต์ของตนอย่างนี้ ควรจักควบคุมบำราบจิตต์ของตนอย่างนี้."

สุ "อย่างนั้น พระสุคต! ข้าพระองค์มีความปลาบปลื้มยินดีเฝ้าคอยสดับอยู่"

พ. "ดูก่อน! สุภูติ ปวงพระโพธิสัตว์, มหาสัตว์ควรจักควบคุมบำราบจิตต์ของตนอย่างนี้ว่า สรรพสัตว์ไม่ว่าจักเป็นเหล่าใด ๆ คือจักเป็นอัณฑชะกำเนิดก็ดี, จักเป็นชลาพุชะกำเนิดก็ดี, จักเป็นสังเสทชะกำเนิดก็ดี, จักเป็นอุปปาติกะกำเนิดก็ดี, หรือจักมีรูปก็ดี, ไม่มีรูปก็ดี, มีสัญญาหรือไม่มีสัญญาก็ดี, มีสัญญาก็มิใช่ไม่มีสัญญาก็มิใช่ก็ดี เราจักโปรดสัตว์ทั้งหลายดังกล่าวนี้ ให้บรรลุสำเร็จแก่อนุปาทิเสสนิพพานธาตุโดยประการฉะนี้ สรรพสัตว์ผู้บรรลุสำเร็จแก่อนุปาทิเสสนิพพานธาตุไม่มีประมาณอันจักพึงนับมิได้, ปราศจากขอบเขตแต่โดยความจริงแล้ว ก็ไม่มีสัตว์ใด ๆ เป็นผู้บรรลุสำเร็จแก่อนุปาทิเสสนิพพานธาตุเลย ข้อนั้นเพราะเหตุดังฤๅ? สุภูติ! ถ้าพระโพธิสัตว์ยังมีความยึดถือผูกพันในอาตมะลักษณะ,... ... ในปุคคละลักษณะ,......ในสัตวะลักษณะ,. ...ในชีวะลักษณะไซร้ นั้นหาชื่อว่าเป็นพระโพธิสัตว์ไม่

"อนึ่ง สุภูติ! ในการบำเพ็ญทานบารมี พระโพธิสัตว์จักต้อง

ไม่ยึดถือติดอยู่ในธรรม กล่าวคือจักบำเพ็ญทานด้วยความไม่ยึดถือผูกพันในรูป, ไม่ยึดถือผูกพันในเสียง, กลิ่น, รส, สัมผัส, และบำเพ็ญทานด้วยความไม่ยึดถือผูกพันในธรรมารมณ์ ดูก่อนสุภูติ! พระโพธิสัตว์พึงบำเพ็ญทานด้วยความไม่ยึดถือผูกพันในลักษณะอย่างนี้แล ข้อนั้นเพราะเหตุดังฤๅ? หากพระโพธิสัตว์พึงเป็นผู้ไม่ยึดถือผูกพันในการบำเพ็ญทาน ย่อมมีบุญกุศลอันจักคิดประมาณมิได้เลย สุภูติ! เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? อากาศเบื้องทิศตะวันออกจักพึงคิดคำนวณประมาณได้อยู่ฤๅหนอ?

สุ "หามิได้ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค"

พ. "ดูก่อน สุภูติ! ถ้าเช่นนั้น อากาศเบื้องทิศใต้...... ทิศตะวันตก...... ทิศเหนือ...... ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ, ...ทิศตะวันออกเฉียงใต้,...... ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ...... ทิศตะวันตกเฉียงใต้ ตลอดจนอากาศทิศเบื้องบนและเบื้องล่าง จักพึงคิดคำณวนประมาณได้อยู่ฤๅหนอ?

สุ "หามิได้ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค"

พ. "ดูก่อนสุภูติ! พระโพธิสัตว์ไม่เป็นผู้มีความยึดถือผูกพันในการบำเพ็ญทาน ย่อมมีบุญกุศลอันไม่พึงคิดคำณวนประมาณได้ดุจกัน สุภูติ! พระโพธิสัตว์พึงปฏิบัติตามคำสอนอย่างนี้แล"

พ. "ดูก่อนสุภูติ! เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? พระตถาคตนั้นพึงจักเห็นได้ด้วยรูปลักษณะฤๅหนอ?"

สุ "หามิได้ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! พระตถาคตเจ้ามิอาจ จักเห็นได้ด้วยรูปลักษณะเลย ข้อนั้นเพราะเหตุใด? ก็เพราะว่า พระตถาคตเจ้าตรัสแล้วว่า รูปลักษณะนั้น โดยความจริงแล้วมิได้มี สภาวะรูปลักษณะอยู่เลย"

พ. "ดูก่อน สุภูติ! สิ่งที่มีลักษณะทั้งปวง ย่อมเป็นมายา ถ้าสามารถเห็นแจ้งว่ารูปลักษณะทั้งปวง โดยความจริงแล้วไม่มี สภาวะแห่งรูปลักษณะ ก็ย่อมเห็นตถาคตได้*"

สุ "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ยังจักมีสัตว์ใดที่ได้สดับพระธรรม บรรยายฉะนี้ แล้วและบังเกิดศรัทธาอันแท้จริงขึ้นหรือหนอ?"

พ. "อย่ากล่าวอย่างนั้นซิ สุภูติ! เมื่อตถาคตดับขันธ์ปริ- นิพพานไปแล้ว ๕๐๐ ปี หากมีบุคคลผู้ถือศีลบำเพ็ญกุศลมาบังเกิด ความศรัทธาอันแท้จริงในพระธรรมบรรยายนี้ และเขาจักถือว่านั่นเป็น ความจริงไซร้ เธอพึงสำเหนียกไว้เถอะว่า บุคคลนั้นหาได้ปลูกฝัง กุศลมูลเพียงในพระพุทธเจ้าพระองค์ ๑ หรือพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ ......๓ พระองค์.........๔ พระองค์.........๕ พระองค์ไม่ แต่ว่าเขาได้ปลูก ฝังกุศลมูล ในพระพุทธเจ้านับด้วยพันเป็นอเนกนับด้วยหมื่นเป็นอเนก จักนับประมาณพระองค์มิได้ บุคคลใดได้สดับพระธรรมบรรยายนี้ บังเกิดจิตศรัทธาอันบริสุทธิ์แม้เพียงชั่วขณะเดียว สุภูติ! ตถาคต

---

* พึงเทียบบาลีว่า "โย ธมฺมํ ปสฺสติ โส มํ ปสฺสตีติ ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็น เรา" —ผู้แปล

ย่อมรู้อยู่, ย่อมเห็นอยู่ในเขาเหล่านั้น สัตว์ทั้งหลายนี้ได้บรรลุบุญกุศลอันจักประมาณมิได้เลย ข้อนั้นเพราะเหตุดังฤๅ? เพราะสรรพสัตว์เหล่านี้ย่อมจักไม่มีอาตมะลักษณะ, ปุคคละลักษณะ, สัตวะลักษณะ, ชีวะลักษณะ, ไม่มีธรรมลักษณะหรืออธรรมลักษณะ ด้วยเหตุเป็นไฉน? ด้วยสรรพสัตว์เหล่านี้ ถ้ายังมีจิตที่ยึดถือผูกพันในลักษณะก็ชื่อว่ายังมีความยึดถือในอาตมะ, ปุคคละ, สัตวะ, และชีวะ หากยังมีความยึดถือในธรรมลักษณะ ก็ชื่อว่ายังมีความยึดถือในอาตมะ, ปุคคละ, สัตวะ, และชีวะ หรือหากมีความยึดถือในอธรรมลักษณะก็ยังชื่อว่ามีความยึดถือในอาตมะ, ปุคคละ, สัตวะ, และชีวะดุจกัน เพราะเหตุฉะนั้นแล จึงไม่ควรยึดถือในธรรมและไม่ควรยึดถือในอธรรม นี้คือเหตุผลที่ตถาคตพร่ำสอนอยู่เสมอว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เธอทั้งหลายพึงกำหนดรู้ว่าธรรมะที่เราแสดงมีอุปมาดังผู้อาศัยพ่วงแพ แม้แต่ธรรมก็ยังต้องละเสีย จักกล่าวไปใยถึงอธรรมเล่า"*

"สุภูติเอย! เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? ตถาคตได้บรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณฤๅ? ตถาคตได้แสดงพระธรรมเทศนา

* ธรรมะของพระพุทธองค์ดุจยานพาหนะมีแพเป็นต้น สำหรับผู้ข้ามพ้นทุกข์อาศัยข้ามวัฏฏสงสาร เมื่อบรรลุถึงฝั่งอมตนิพพานที่ปรารถนาแล้ว ผู้นั้นก็ย่อมไม่แบกหามแพให้เป็นภาระคงปล่อยทิ้งไว้ที่ชายฝั่งนั้นเอง แต่ในขณะที่ยังไม่บรรลุถึงฝั่งก็จำต้องอาศัยไปพลาง ๆ ข้อความนี้เปรียบเทียบได้กับพุทธภาษิตในอลคัททูปมสูตร แห่งบาลีมัชฌิมนิกาย—ผู้แปล

อยู่ฤๅ?"

สุ "ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! ตามความเข้าใจของข้าพระองค์ในธรรมอรรถอันพระสุคตได้ตรัสไว้ ก็ไม่มีสภาวะใดแน่นอนที่เรียกว่าพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิ และก็ไม่มีสภาวธรรมแน่นอนอันใดซึ่งพระองค์แสดง ข้อนั้นเพราะเหตุไฉน? เพราะว่าธรรมซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัส ทั้งหมดไม่ควรยึดถือ ไม่ควรกล่าว ไม่ใช่ธรรมและไม่ใช่อธรรม ทั้งนี้ด้วยเหตุอันใด? ด้วยเหตุว่า พระอริยบุคคลทั้งหลายอาศัยอสังขตธรรมนี้แล้วจึงมีความแตกต่างกัน*"

พ. "ดูก่อนสุภูติ! เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? ถ้ามีบุคคลใดบำเพ็ญทานบริจาคด้วยสัปตรัตนะอันเต็มเปี่ยมทั่วมหาตรีสหัสสโลกธาตุ บุคคลนั้นจักได้เสวยบุญกุศลอันมากมายกระนั้นฤๅหนอ?"

สุ "มากมายนักแล้ว พระเจ้าข้า! ข้อนั้นเพราะเหตุใด? เพราะว่าบุญกุศลนั้น โดยความจริงแล้วก็ปราศจากสภาวะอันใดที่เป็นบุญกุศล ฉะนั้นพระตถาคตเจ้าจึงตรัสว่าได้บุญกุศลมากมาย*"

พ. "ถ้ามีบุคคลใดอาศัยปฏิบัติตามพระสูตรนี้ แม้ที่สุดเพียงคาถา ๔ บาท และประกาศสั่งสอนแก่ผู้อื่น บุญกุศลของผู้นั้นจัก

---

* ธรรมทั้งปวงมีความศูนย์เป็นลักษณะ จึงกล่าวไม่ได้ว่าเป็นธรรมหรืออธรรม และจากความศูนย์นี้ เราจึงแบ่งประเภทอริยบุคคลต่าง ๆ เช่นพระโสดา, สกทาคามี, อนาคามีและพระอรหันต์ ทั้งนี้เพราะธรรมทั้งปวงไม่มีสภาวะแน่นอนอยู่ได้โดยตัวมันเอง ถ้ามีสภาวะแน่นอนในตัวมันเองไซร้ พระอริยะบุคคลประเภทต่าง ๆ นี้ก็เกิดขึ้นไม่ได้.

* โดยปรมัตถ์บุญกุศลก็เป็นอนัตตาหรือศูนยตา การที่ไม่ยึดถือบุญกุศลนั่นแหละ จึงนับว่าเป็นบุญกุศลโดยแท้ เพราะเป็นบุญกุศลชนิดวิวัฏฏะ—ผู้แปล

โอฬารยิ่งกว่าผู้ทำทานด้วยสัปตรัตนะ ข้อนั้นเพราะเหตุดังฤๅ? สุภูติ! พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ตลอดจนพระพุทธอนุตตรสัมมาสัมโพธิธรรม ทั้งปวงล้วนมีกำเนิดจากพระสูตรนี้ สุภูติเอย! สิ่งที่เรียกว่าพระพุทธธรรมนั้น โดยความจริงแล้วก็ไม่มีสภาวะพระพุทธธรรมนั้นเลย."

"ดูก่อนสุภูติ! เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? พระโสดาบันจักสามารถมนสิการว่า เราได้บรรลุโสดาปัตติผลฤๅ?"

สุ "หามิได้ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! ข้อนั้นเพราะเหตุใด? เพราะว่าพระโสดาบันบุคคลนี้ชื่อว่า เป็นผู้เข้าสู่กระแสแต่โดยความจริงแล้วก็ไม่มีสภาวะใดที่เข้าสู่กระแสเลย การไม่เข้าถึงรูป, เสียง, กลิ่น, รส, สัมผัสและธรรมารมณ์ เป็นสักแต่ชื่อเรียกว่าพระโสดาบัน."

พ. "ดูก่อนสุภูติ! เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? พระสกทาคามีจักสามารถมนสิการว่า เราได้บรรลุสกทาคามิผลฤๅ?"

สุ "หามิได้ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! ข้อนั้นเพราะเหตุใด? เพราะว่าพระสกทาคามีชื่อว่าเป็นผู้จักเวียนกลับมา (ในกามาวจรภพ) อีกครั้งเดียว แต่โดยความจริงแล้วก็ไม่มีสภาวะใดเวียนกลับมาอีก เป็นสักแต่ชื่อเรียกว่า พระสกทาคามี"

พ. "ดูก่อนสุภูติ! เธอมีความคิดเป็นไฉน? พระอนาคามีจักสามารถมนสิการว่า เราได้บรรลุอนาคามิผลฤๅ?"

สุ "หามิได้ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! ข้อนั้นเพราะเหตุใด? เพราะว่าพระอนาคามีชื่อว่า เป็นผู้ไม่กลับมาอีก (ในกามาวจรภพ)

แต่โดยความจริงแล้วก็ไม่มีสภาวะใดที่ไม่กลับมาอีก เป็นสักแต่ชื่อว่าพระอนาคามี"

พ. "ภิกษุสุภูติ! เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? พระอรหันต์จักสามารถมนสิการว่า เราได้บรรลุอรหัตตมรรคฤๅหนอ?"

สุ. "หามิได้ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! ข้อนั้นเพราะเหตุใด? เพราะโดยความจริงแล้วก็ไม่มีสภาวะใดที่เรียกว่าอรหันต์ ข้าแต่พระสุคต! หากพระอรหันต์จักพึงมนสิการว่า เราบรรลุอรหัตตมรรคอย่างนี้ไซร้ ก็ชื่อว่าได้ยึดถือในอาตมะ, บุคคละ, สัตวะ, ชีวะเข้าแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! พระองค์ตรัสว่าในหมู่ผู้บรรลุอารัณยิกสมาธิอันยอดเยี่ยมนั้น ได้แก่ตัวข้าพระองค์ ซึ่งเป็นพระอรหันต์ผู้ยอดเยี่ยมพ้นแล้วจากกิเลสราคะ, ข้าแต่พระองค์ผู้ควรบูชา! ถ้าข้าพระองค์ยังมีมนสิการว่า ตัวเราได้บัดลุอรหัตตมรรคอย่างนี้ไซร้ พระสุคตจักไม่ตรัสว่า สุภูติเป็นผู้ยินดีในอารัณยกปฏิปทาเลย โดยความจริงแล้ว สุภูติมิได้ยึดถือในปฏิปทาเลย ฉะนั้นพระองค์จึงตรัสยกย่องว่าสุภูตินี้เป็นผู้ยินดีในอารัณยกปฏิปทา."

พ. "สุภูติเอย! เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? ณ เบื้องอดีตกาลโน้น เมื่อตถาคต (ยังเป็นพระโพธิสัตว์) อยู่ในสำนักของพระทีปังกรพุทธเจ้า ตถาคตได้บรรลุธรรมอันใดฤๅ?

สุ. "หามิได้ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! เมื่อพระตถาคตเจ้า (ยังเป็นพระโพธิสัตว์) อยู่ในสำนักพระทีปังกรพุทธเจ้ามิได้ทรงบรรลุ

ธรรมใด ๆ เลย."

พ. ดูก่อนสุภูติ! พระโพธิสัตว์บุคคลจักพึงกระทำตบแต่งอลังการพระพุทธเกษตรฤๅหนอ?"

สุ. "หามิได้ ข้าแต่พระสุคต! ข้อนั้นเพราะเหตุใด? เพราะเหตุว่าการกระทำตบแต่งอลังการพระพุทธเกษตรนั้น โดยความจริงมิได้มีสภาวะการกระทำตบแต่งอลังการพระพุทธเกษตรเลย เป็นสักแต่ชื่อเรียกว่ากระทำตบแต่งอลังการพระพุทธเกษตรเท่านั้น."

พ. "เพราะฉะนั้นแล สุภูติ! พระโพธิสัตว์, มหาสัตว์ทั้งปวง พึงยังจิตต์ให้บริสุทธิ์สะอาดโดยประการอย่างนี้ กล่าวคือพึงยังจิตต์มิให้ยึดถือผูกพันในรูป, พึงยังจิตต์มิให้ยึดถือผูกพันในเสียง.. ...... ในกลิ่น.........ในรส.........ในสัมผัส.. ......ในธรรมารมณ์ พึงยังจิตต์มิให้บังเกิดมีความยึดถือผูกพันในสภาวะใด ๆ"

"สุภูติ! อุปมาดั่งบุคคลผู้มีรูปกายสัณฐานดุจขุนเขาพระสุเมรุ เธอจักมีความคิดเห็นเป็นไฉน? รูปกายแห่งบุคคลนั้นมโหฬารฤๅหนอแล?"

---

* เมื่อครั้งพระศาสดาของเรายังเสวยพระชาติเป็นโพธิสัตว์ในชาติหนึ่งเกิดเป็นดาบส ชื่อสุเมธ ได้ทอดองค์ลงต่างสะพานไปในที่ลุ่มเลน พร้อมทั้งสยายเกศปกคลุมสถานสกปรกนั้น เพื่อให้พระทีปังกรพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกเสด็จผ่าน สุเมธดาบส ได้ตั้งความปรารถนาพระโพธิญาณในขณะที่พระทีปังกรพุทธเจ้า เสด็จเหยียบบนร่างของตน และได้รับพุทธพยากรณ์ว่า จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล — ผู้แปล

สุ "มิใช่มากนักแล้ว ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! ข้อนั้นเพราะเหตุใดเล่า? เพราะพระสัมพุทธเจ้าตรัสว่า รูปกายนั้น โดยความจริงแล้วก็ไม่มีสภาวะ เป็นสักแต่ชื่อเรียกว่า รูปกายอันมิใช่มาก เท่านั้น."

พ. "ดูก่อนสุภูติ! อุปมาดังจำนวนเมล็ดทรายในท้องคงคานที แต่มีแม่น้ำคงคาเป็นอันมากนับด้วยเมล็ดทรายเหล่านั้น เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? จำนวนแห่งเมล็ดทรายในคงคานทีทั้งหลาย จักนับได้ว่ามากมายอยู่ฤๅหนอ?

สุ "มากมายนักแล้ว ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! เพราะคงคานทีเอง ก็ยังมีปริมาณมากจนมิอาจคำณวนได้ จักป่วยกล่าวไปใยถึงเมล็ดทรายในนทีเหล่านั้น"

พ. "ดูก่อนสุภูติ! เรากล่าวกับเธอโดยแท้จริงว่า ถ้ามีกุลบุตร, กุลธิดาใด ๆ นำสัปตรัตนะซึ่งมีปริมาณเต็มเปี่ยมดุจเมล็ดทรายในคงคานทีท่วมมหาตรีสหัสสโลกธาตุ มาบริจาคทาน จักได้บุญกุศลมากอยู่ฤๅหนอแล?

สุ "มากมายนักแล้ว ข้าแต่พระผู้มีพระภาค!"

พระสัมพุทธเจ้าตรัสกับพระสุภูติว่า

พ. "ถ้ากุลบุตร, กุลธิดาใด ๆ หากได้ประพฤติปฏิบัติตามพระสูตรนี้ ที่สุดแม้จะปฏิบัติตามคาถาเพียง ๔ บาท หรือประกาศ

แสดงแก่คนอื่นๆ ข้อนั้นย่อมจะเป็นบุญกุศลวิเศษยิ่งกว่าบุญกุศลที่กล่าวมาแล้วนั้นอีก อนึ่ง สุภูติ! ณสถานที่ใดมีผู้ได้ประกาศแสดงพระสูตรนี้ แม้ที่สุดคาถาเพียง ๔ บาท เธอพึงสำเหนียกไว้เถอะว่า ณ สถานที่ (ประกาศแสดง) นั้น ทวยเทพมนุษย์และอสูรในโลกทั้งหลายพึงกระทำสักการบูชาดุจพระพุทธสถูปวิหาร จักป่วยกล่าวไปไยกับบุคคลผู้ปฏิบัติประพฤติตามพระสูตรนี้ทั้งหมด ตลอดจนสามารถเจริญสาธยายได้เล่า สุภูติเอย! เธอพึงสำเหนียกไว้เถอะว่า บุคคลดังกล่าวนั้นแลได้ยังความสำเร็จแล้วในธรรมอันเป็นยอดสูงสุดซึ่งหาได้โดยยาก ถ้าพระสูตรนี้ประดิษฐานอยู่ ณ สถานที่ใด ณ สถานที่นั้นย่อมชื่อว่าพระสัมพุทธเจ้าประทับอยู่ และมีพระอัครสาวกสำนักอยู่."

ก็โดยสมัยนั้นแล พระสุภูติได้กราบทูลถามพระสัมพุทธเจ้าขึ้นว่า

สุ "ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! พระสูตรนี้มีนามว่ากระไรพระเจ้าข้า? และข้าพระองค์ทั้งหลายจักพึงรับปฏิบัติอย่างไรพระเจ้าข้า?"

พระสัมพุทธเจ้าจึงตรัสกับพระสุภูติว่า

พ "พระสูตรนี้มีชื่อว่า วัชรปรัชญาปารมิตาสูตร นี้แลเป็นนามอันเธอพึงรับปฏิบัติ ข้อนี้เพราะเหตุดังฤๅ? สุภูติ! พระพุทธเจ้าตรัสว่า ปรัชญาปารมิตานั้น โดยความจริงแล้วก็ไม่มีสภาวะแห่งปรัชญาปารมิตาเลย ดูก่อนสุภูติ! เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? ตถาคตได้แสดงพระธรรมเทศนาอยู่ฤๅ?"

พระสุภูติกราบทูลสนองพระสัมพุทธเจ้าว่า

สุ "ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! พระตถาคตเจ้ามิได้แสดงพระธรรมเทศนาใด ๆ เลย."

พ. ดูก่อนสุภูติ! เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? ปรมาณูในมหาตรีสหัสสโลกธาตุ มีปริมาณมากอยู่ฤๅหนอแล?"

สุ "มากมายนักแล้ว ข้าแต่พระสุคต."

พ. "สุภูติ เอย! ก็ปรมาณูเหล่านั้น ตถาคตกล่าวว่าโดยความจริงแล้ว ไม่มีสภาวะแห่งปรมาณูเลย เป็นสักแต่ชื่อเรียกว่าปรมาณู ตถาคตกล่าวว่า โลกธาตุ ก็ไม่มีสภาวะแห่งโลกธาตุอยู่เลย เป็นสักแต่ชื่อเรียกว่า โลกธาตุเท่านั้น. ดูก่อนสุภูติ! เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? จักพึงเห็นตถาคตได้ในมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการฤๅหนอ?"

สุ "หามิได้ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! จักเห็นพระตถาคตเจ้าโดยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการมิได้เลย ข้อนั้นเพราะเหตุใด? เพราะว่าพระตถาคตเจ้าตรัสว่า ลักษณะ ๓๒ ประการนั้น โดยความจริงแล้วก็ไม่มีสภาวะแห่งลักษณะอยู่เลย เป็นสักแต่ชื่อเรียกว่าลักษณะ ๓๒ ประการเท่านั้น."

พ. "ดูก่อนสุภูติ! ถ้ามีกุลบุตร, กุลธิดาใด ๆ ได้สละร่างกายกอบทั้งชีวิตอันมีปริมาณดุจเมล็ดทรายในคงคานทีออกบริจาคทาน แต่หากมีบุคคลได้ปฏิบัติตามพระสูตรนี้ แม้ที่สุดเพียงคาถา ๔ บาท ประกาศแสดงธรรมแก่ผู้อื่น ย่อมมีบุญกุศลมากมายยิ่งกว่า."

ครั้งนั้นแล พระสุภูติได้สดับพระสูตรนี้แล้ว เป็นผู้มีความซาบซึ้งแจ่มชัดในธรรมอรรถนั้น จึงบังเกิดอาการร้องไห้หลั่งน้ำตา (ด้วยความปีติ) แล้วกราบทูลพระสัมพุทธเจ้าว่า

* ๙ "หาได้โดยยากนัก ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! ในการที่พระสัมพุทธเจ้าตรัสพระสูตรอันสุขุมล้ำลึกเห็นปานฉะนี้ ในอดีตกาลนับแต่ข้าพระองค์ได้บรรลุปัญญาจักษุเป็นต้นมา มิได้เคยสดับพระสูตรดังนี้เลย ข้าแต่พระสุคต! ถ้ามีบุคคลผู้ได้สดับพระสูตรดังกล่าวนี้ มีศรัทธาอันบริสุทธิ์ แล้วบังเกิดลักษณะอันแท้จริง (กล่าวคือปัญญารู้แจ้งในสภาพตามเป็นจริง) ก็พึงสำเหนียกได้ว่าบุคคลนั้นได้บรรลุสำเร็จซึ่งคุณานิสงส์อันเยี่ยมยอดหาได้โดยยาก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ก็

* ลักษณะอันแท้จริงนั้น โดยความจริงแล้วก็ไม่มีลักษณะ ฉะนั้นพระตถาคตเจ้าจึงตรัสว่า นั่นเป็นลักษณะที่แท้จริง ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ได้สดับพระสูตรนี้ ณ บัดนี้ มีความศรัทธาและซาบซึ้งในธรรมอรรถรับปฏิบัติตาม ย่อมไม่เป็นข้อยากเย็นอะไรเลย ก็แต่ว่าในอนาคตกาลจากนี้ ๕๐๐ ปี หากมีสรรพสัตว์ใดได้สดับพระสูตรนี้แล้วแลบังเกิดความศรัทธาซาบซึ้งในธรรมอรรถรับปฏิบัติตาม บุคคลนั้นนับว่าเป็นบุคคลอย่างเยี่ยมยอดชนิดหาได้โดยยากทีเดียวพระเจ้าข้า ข้อนั้นเพราะเหตุใด? เพราะว่าบุคคลนั้นจักเป็นผู้ปราศจากความยึดถือผูกพันในอาตมะลักษณะ, ไม่ยึดถือผูกพันในปุคคละลักษณะ, ไม่ยึดถือผูกพันในสัตวะลักษณะ, ไม่ยึดถือผูกพันในชีวะลักษณะ. ข้อนั้น

เพราะเหตุไฉน? เพราะว่าอาตมะลักษณะนั้นไม่มีสภาวะลักษณะ......... ปุคคละลักษณะ .... สัตวะลักษณะ .... และชีวะลักษณะก็ไม่มีสภาวะลักษณะเลย ด้วยเหตุดังฤๅ? เมื่อละความยึดถือในสรรพลักษณะทั้งปวง ได้ชื่อว่าเป็นผู้รู้แจ้งตรัสรู้เช่นพระสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย."

พระสัมพุทธเจ้าตรัสกับพระสุภูติว่า

พ. "อย่างนั้นอย่างนั้น ถ้ามีบุคคลผู้ได้สดับพระสูตรนี้แล้วแลไม่บังเกิดความกลัว, ไม่บังเกิดความครั่นคร้าม, ไม่บังเกิดความระย่อ* เธอพึงสำเหนียกไว้เถอะว่า บุคคลนั้นเป็นผู้หาได้โดยยากข้อนั้นเพราะเหตุไฉน? สุภูติ! ตถาคตกล่าวว่า บารมีอันยอดเยี่ยมนั้นโดยความจริงแล้ว ก็ไม่มีสภาวะแห่งบารมีอันยอดเยี่ยมนั้นเลย เป็นสักแต่ชื่อเรียกว่า บารมีอันยอดเยี่ยมเท่านั้น ดูก่อนสุภูติ! ขันติบารมีนั้น ตถาคตกล่าวว่าแท้จริงไม่มีสภาวะแห่งขันติบารมีนั้นเลย ทั้งนี้เพราะเหตุดังฤๅ? สุภูติเอย! ณ เบื้องอดีตกาลนานโพ้นเมื่อครั้งเราถูกพระเจ้ากลิราชาตัดหั่นสรีระ* ครั้งนั้นเราไม่ถือมั่นใน

* ทั้งนี้เนื่องด้วยพระสูตรนี้แสดงเรื่อง 'ศูนยตา' อันเป็นปรมัตถ์สุดยอด ผู้ที่ยังมีความหลงใหลอยู่ เมื่อฟังแล้วก็เข้าใจว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิ หรือเกิดความกลัวในความว่างเปล่าขึ้น ทั้งนี้โดยสัญชาติญาณแห่งภวตัณหาของสัตว์ทั่ว ๆ ไป แม้จนกระทั่งพรหมชั้นสูง พากันติดในความมีความเป็นเมื่อมาฟังควรมปฏิเสธในพระสูตรนี้ จึงอาจเกิดความกลัวความระย่อ—ผู้แปล

* ในชาดกกล่าวว่า เมื่อครั้งพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกษานติวาทีดาบศ (บาลีคือขันติวาทีดาบศ) ครั้งหนึ่งจาริกมาพักอยู่ในราชอุทยานของพระเจ้ากลาบุหรือกลิราชาเมืองพาราณสี วันหนึ่งพระราชาพานางสนมกำนัลประพาสอุทยาน เสวยน้ำจัณฑ์เมา

อาตมะลักษณะ, ไม่ถือมั่นในปุคคละลักษณะ, ไม่ถือมั่นในสัตวะลักษณะ, ไม่ถือมั่นในชีวะลักษณะ ข้อนั้นเพราะเหตุใด ? เพราะว่าสมัยนั้นขณะที่สรีระของเราถูกหั่นฉะเชือดออกเป็นส่วน ๆ หากเรามีความถือมั่นในอาตมะลักษณะ, ปุคคละลักษณะ, สัตวะลักษณะ, ชีวะลักษณะไซร้ ก็จักพึงบังเกิดความโกรธแค้นอาฆาต ดูก่อน สุภูติ ! อนึ่งเรายังตามระลึกถึงกาลที่ล่วงมาแล้ว ๕๐๐ ชาติ เมื่อเราเป็นกษานติวาทีดาบส ในชาตินั้นเราปราศจากความถือมั่นในอาตมะลักษณะ, ปราศจากความถือมั่นในปุคคละลักษณะ, ปราศจากความถือมั่นในสัตวะลักษณะ, ปราศจากความถือมั่นในชีวะลักษณะ ด้วยเหตุฉะนั้นแล สุภูติ ! พระโพธิสัตว์พึงเป็นผู้ละความยึดถือในลักษณะทั้งปวงแล้วบังเกิดจิตมุ่งต่อพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิ พึงยังจิตมิให้ยึดถือผูกพันในรูป, พึงยังจิตมิให้ยึดถือผูกพันในเสียง.........ในกลิ่น.........ในรส.........ในสัมผัส.........ในธรรมารมณ์ พึงยังจิตให้ปราศจากความยึดถือผูกพันใด ๆ และถ้าจิตยังมีความยึดถือผูกพันอยู่ ก็ย่อมชื่อว่าจิตมิได้ตั้งอยู่ในสถานะที่ควร (แก่พระอนุตตรสัมมาสัม-

---

บรรทมหลับไป ครั้นตื่นขึ้นไม่เห็นนางสนมกำนัลเหล่านั้น จึงเสด็จเที่ยวหา มาพบนางในเหล่านั้นห้อมล้อมฟังธรรมของดาบสอยู่ พระราชาบังเกิดความหึงษ์หวงตำรัสให้ลงโทษดาบส และถามดาบสถือธรรมอะไร พระโพธิสัตว์ตอบว่าถือขันติ พระราชาก็ยิ่งให้ทำทรมานมากขึ้น จนถึงตัดมือตัดเท้า ทรมานจนพระโพธิสัตว์มรณภาพ แล้วพระราชาจึงเสด็จกลับ ครั้นเสด็จถึงประตูอุทยาน ก็ถูกธรณีสูบลงสู่อเวจีมหานรก
—ผู้แปล

โพธิ กล่าวคือจิตที่ตั้งอยู่ในสถานะที่ควรแก่พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิ ต้องเป็นจิตชนิดที่ปราศจากความยึดถือผูกพัน) ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า พระโพธิสัตว์ไม่พึงบริจาคทานด้วยจิตซึ่งยึดถือผูกพันในรูป ดูก่อนสุภูติ! พระโพธิสัตว์ผู้ยังประโยชน์สุขแก่สรรพสัตว์ พึงบริจาคทานอย่างนี้แล ตถาคตกล่าวว่าลักษณะทั้งปวง โดยความจริงแล้ว ก็ปราศจากสภาวะแห่งลักษณะ และกล่าวว่าสรรพสัตว์ โดยความจริงแล้ว ก็ปราศจากสภาวะแห่งสรรพสัตว์ ดุจกัน

"ดูก่อนสุภูติ ตถาคตเป็นสัจจวาที, ภูตวาที, ตถวาที, อวิตถวาที, อนัญญถวาที สุภูติ! ธรรมอันตถาคตบรรลุ มิได้เป็นสิ่งมีอยู่จริงหรือเป็นสิ่งไร้แก่นสารก็หาไม่* สุภูติ! หากพระโพธิสัตว์มีจิตยึดถือผูกพันในธรรมแล้วแลบริจาคทาน อุปมาดั่งบุคคลผู้เข้าสู่สถานที่มืดย่อมไม่อาจเห็นสิ่งอะไรได้เลย แต่ถ้าพระโพธิสัตว์มีจิตไม่ยึดถือผูกพันในธรรมแล้วแลบริจาคทาน ก็อุปมาดั่งบุคคลผู้มีจักษุสว่างและ (เข้าไปในสถาน) ที่ซึ่งมีแสงอาทิตย์สว่าง ย่อมจะเห็นชัดในรูปต่าง ๆ ได้."

"ดูก่อนสุภูติ! ในอนาคตกาลเบื้องหน้า หากมีกุลบุตร,

---

* กล่าวคือจะว่ามีสภาวะโดยตัวมันเองอยู่อย่างจริงแท้ ก็ชื่อว่าตกเป็นฝ่ายอัตถิตา ข้างสัสสตทิฏฐิไป จะว่าว่างเปล่าไร้สาระเสียเลยทีเดียวเป็นการปฏิเสธต่อสมมติบัญญัติ ก็ชื่อว่าตกเป็นฝ่ายนัตถิตา ข้างนัตถิกทิฏฐิ ธรรมะของพระพุทธองค์ไม่เป็นทั้งอัตถิตาหรือนัตถิตา เพราะพระองค์แสดงโดยปรมัตถนัยและโลกิยนัย ทั้งมิให้ยึดถือทั้งในความมีอยู่หรือไม่มีอยู่—ผู้แปล

กุลธิดาใด ๆ อาจสามารถรับปฏิบัติตามพระสูตรนี้ หรือเจริญสาธยายก็ดี อาศัยอำนาจแห่งพุทธปัญญาของตถาคตย่อมทราบชัดอยู่ซึ่งผู้นั้น, ย่อมเห็นอยู่ซึ่งผู้นั้นจักสำเร็จบรรลุคุณานิสงส์อันจักประมาณมิได้และไม่มีขอบเขต สุภูติเอย! กุลบุตรกุลธิดาใด ๆ ในยามเช้าจักบริจาคสรีรกายอันมีปริมาณดุจเมล็ดทรายในคงคานทีออกเป็นทานก็ดี ในยามกลางวันยังจักบริจาคสรีรกายอันมีปริมาณดุจเมล็ดทรายในคงคานทีออกเป็นทานก็ดี แม้ในยามเย็นก็ยังจักบริจาคสรีรกายอันมีปริมาณดุจเมล็ดทรายในคงคานทีออกเป็นทานก็ดี เขาจักสละสรีระตลอดกาลนับหลายร้อยพันหมื่นโกฏิกัปป์อันไม่มีประมาณ ออกบริจาคเป็นทานอยู่ตลอดก็ตาม แต่ถ้ามีบุคคลผู้ได้สดับพระสูตรนี้แล้วบังเกิดจิตต์ศรัทธาไม่คัดค้าน บุญกุศลของเขาผู้นั้นยังประเสริฐกว่า จักป่วยกล่าวไปใยกับการที่เขาคัดลอก, รับปฏิบัติ, เจริญสาธยายและอธิบายอรรถซึ่งพระสูตรนี้แก่บุคคลอื่น ๆ ได้เล่า.”

“อนึ่ง สุภูติ! โดยสรุปความสำคัญแล้ว ก็กล่าวได้ว่าพระสูตรนี้มีคุณานิสงส์อันจักพึงคิดคาดคะเนมิได้, หรือจักประมาณก็มิได้ ประกอบด้วยคุณานิสงส์อันไม่มีขอบเขต ตถาคตประกาศพระสูตรนี้เพื่อบุคคลผู้มุ่งต่อมหายาน และประกาศพระสูตรนี้เพื่อบุคคลผู้มุ่งต่ออนุตตรยาน ถ้ามีบุคคลผู้สามารถรับปฏิบัติตามก็ดี เจริญสาธยายก็ดี ประกาศแสดงแก่บุคคลอื่น ๆ ก็ดี ตถาคตย่อมทราบชัดอยู่ซึ่งผู้นั้น, ย่อมเห็นอยู่ซึ่งผู้นั้น บุคคลนั้น ๆ ทั้งหมดจักบรรลุคุณานิสงส์

ซึ่งประมาณมิได้, กล่าวมิได้, ปราศจากขอบเขต, และเป็นอจินไตย บุคคลผู้เช่นนี้ชื่อว่าเป็นผู้แบกคอนพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิ ของพระตถาคต ข้อนั้นเพราะเหตุดังฤๅ? สุภูติ! หากบุคคลใดเป็นผู้ยินดีในธรรมอันคับแคบ มีความยึดถือผูกพันเห็นว่ามีอาตมะ, เห็นว่ามีปุคคละ, เห็นว่ามีสัตวะ และเห็นว่ามีชีวะไซร้ เขาผู้นั้นย่อมไม่สามารถรับฟังและปฏิบัติตามพระสูตรนี้ได้ และไม่สามารถเจริญสาธยายหรือประกาศพระสูตรนี้แก่บุคคลอื่น ๆ ได้เลย.”

ดูก่อน สุภูติ! ในสถานที่ใด ๆ ถ้ามีพระสูตรนี้ประดิษฐานอยู่ สถานที่นั้น ๆ ย่อมเป็นสถานอันทวยเทพ ตลอดจนมนุษย์และอสูรในโลกทั้งหลายจักพึงกระทำสักการบูชา เธอพึงสำเหนียกไว้เถอะว่า ณ สถานที่ดังกล่าวนี้แลเป็นพระสถูปเจดีย์ ควรแก่การเคารพนบไหว้ กระทำประทักษิณ และนำบุบผาชาตินานาพรรณมาเกลี่ยบูชา อนึ่ง สุภูติ! กุลบุตร, กุลธิดาใด ๆ มารับปฏิบัติหรือเจริญสาธยายซึ่งพระสูตรนี้ แลแล้วถูกคนเขาดูหมิ่นย่ำยี บุคคลผู้นั้น (คือผู้ปฏิบัติตามพระสูตร) อันอกุศลกรรมแต่ปางหลังชาติก่อนสมควรแก่การจมลงสู่อบายทุคคติภูมิ แต่เมื่อเขาได้รับการดูหมิ่นย่ำยีจากคนอื่นในภพปัจจุบัน (มาชดเชย) อกุศลกรรมแต่ปางก่อนจึงดับศูนย์ บุคคลนั้นจักบรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิ.”

สุภูติเอย! เรามาตามระลึกได้อยู่ซึ่งอดีตนับด้วยอสงไขยกัลป์อันจักประมาณมิได้ เบื้องหน้าแต่ก่อนที่จะได้เฝ้าพระทีปังกรพุทธเจ้า

เราได้เฝ้าพระสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย นับจำนวนแปดร้อยสี่พันหมื่นอสงไขยนิยุตะองค์* เราได้เฝ้าปฏิบัติบูชาพระสัมพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้นโดยมิพลาดโอกาสแม้สักพระองค์หนึ่งเลย อนึ่ง หากมีบุคคลในกาลอนาคตสมัยปลายแห่งพระสัทธรรม อาจสามารถรับปฏิบัติ, เจริญสาธยายซึ่งพระสูตรนี้ คุณานิสงส์ซึ่งเขาพึงได้นั้น เมื่อมาเปรียบเทียบกับคุณานิสงส์ซึ่งเราบูชาพระสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในร้อยส่วนไม่ถึงหนึ่งส่วน (ในคุณานิสงส์ของผู้นั้น) นับด้วยพันหมื่นอสงไขยกัลป์ส่วนที่สุดจนเหลือคณานับซึ่งจะเปรียบเทียบมิได้เลย,"

"ดูก่อนสุภูติ! กุลบุตร, กุลธิดาใด ๆ ในสมัยเบื้องปลายแห่งพระสัทธรรมได้มาปฏิบัติและเจริญสาธยายพระสูตรนี้ คุณานิสงส์อันเขาได้นั้น ถ้าเราจักพึงอธิบายโดยละเอียดสมบูรณ์ซึ่งคุณานิสงส์นั้นแล้ว หากมีผู้ใดสดับเข้าก็จักพึงบังเกิดความวุ่นวายแห่งจิตต์ มิจฉาก็จักไม่เชื่อถือเลย* สุภูติ! เธอพึงสำเหนียกไว้เถอะว่าธรรมอรรถแห่งพระสูตรนี้เป็นอจินไตย แม้ผลานิสงส์ก็เป็นอจินไตยดุจกันอย่างนี้แล."

โดยสมัยนั้นแล พระสุภูติกราบทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! กุลบุตร, กุลธิดาใด ๆ ผู้บังเกิดจิตต์มุ่งต่อพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิ ควรจักปฏิบัติตั้งจิตต์ของตนโดยสถานใด, ควร

---

* ตอนนี้กล่าวถึงอานุภาพของการปฏิบัติพระสูตรนี้ ทำให้อกุศลกรรมแต่ก่อนซึ่งควรให้ผลในชาติต่อไป กลายเป็นย่นเวลาให้สั้นมาให้ผลในปัจจุบันเพียงแต่ได้รับการดูหมิ่นจากผู้อื่นเท่านั้น จำนวนพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าแปลตามจีนว่า 八百四千萬億那由他

๒ กล่าวคืออานิสงส์ซึ่งกล่าวมาแต่ต้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น ถ้ากล่าวอธิบายอานิสงส์ทั้งหมด จะเป็นการมโหฬารพันลึก เกรงผู้เข้าไม่ถึงจะไม่เชื่อ—ผู้แปล

จักควบคุมบำราบจิตต์ของตนอย่างไรหนอพระเจ้าข้า”

พระสัมพุทธเจ้าตรัสกับพระสุภูติว่า

พ. “กุลบุตร, กุลธิดาใด ๆ ผู้บังเกิดจิตต์มุ่งต่อพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิ ควรจักปฏิบัติดั่งจิตต์ของตนอย่างนี้ ควรจักควบคุมบำราบจิตต์ของตนอย่างนี้ว่า เราจักเป็นผู้โปรดสรรพสัตว์ให้สำเร็จแก่อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ แต่สรรพสัตว์เหล่านั้นได้สำเร็จแก่อนุปาทิเสสนิพพานธาตุแล้วก็จริง แต่โดยความจริงแล้วก็มิได้มีสัตว์ใด ๆ แม้สักผู้หนึ่งได้ดับขันธนิพพานเลย ข้อนั้นเพราะเหตุดั่งฤๅ? สุภูติ! ถ้าพระโพธิสัตว์ยังมีความยึดถือผูกพันในอาตมะลักษณะ, ปุคคละลักษณะ, สัตวะลักษณะ ชีวะลักษณะ นั้นก็หาใช่พระโพธิสัตว์ไม่ ทั้งนี้ด้วยเหตุเป็นไฉน? สุภูติ! โดยความจริงแล้ว ก็ไม่มีสภาวะธรรมที่จะ (เป็นผู้) บังเกิดจิตต์มุ่งต่อพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณนั้นเอง*”

“ดูก่อนสุภูติ! เมื่อตถาคตอยู่ในสำนักแห่งพระทีปังกรพุทธเจ้า มีธรรมอันใดที่เราพึงบรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิฤๅ?”

สุ. “ไม่มีเลยข้าแต่พระผู้มีพระภาค! ตามความเข้าใจของข้าพระองค์ในธรรมอรรถของพระสัมพุทธเจ้า เมื่อครั้งพระองค์อยู่ในสำนักพระทีปังกรพุทธเจ้าปราศจากธรรมอันพึงบรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิเลย.”

พ. “อย่างนั้นอย่างนั้นสุภูติ! โดยความจริงแล้ว ย่อมไม่มีธรรมใด

---

* คือผู้ที่จะทำหน้าที่เป็นพระโพธิสัตว์ก็เป็นสภาพว่างเปล่าไร้ตัวตน แล้วจริยธรรมอันเกิดจากสภาพว่างเปล่านั้นจักเป็นของมีอยู่ได้อย่างไร—ผู้แปล

ซึ่งตถาคตจักบรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิเลย ดูก่อนสุภูติ! หากพึงมีธรรมใดซึ่งตถาคตบัลลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิไซร้ พระทีปังกรพุทธเจ้าก็จักไม่พยากรณ์แก่เราว่า 'ในอนาคตกาลท่านจักได้เป็นพระพุทธเจ้า มีนามกรว่าพระศากยมุนี' แต่ที่แท้ย่อมไม่มีธรรมใดซึ่งจักบรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิ ฉะนั้น พระทีปังกรพุทธเจ้าจึงตรัสพยากรณ์แก่เราว่า 'ในอนาคตกาลท่านจักได้เป็นพระพุทธเจ้า มีนามกรว่าพระศากยมุนี' ข้อนั้นเพราะเหตุใด? ก็เพราะว่า 'ตถาคต' นั้น คือสภาพความเป็นอย่างนั้นแห่งธรรมดาทั้งปวง ถ้ามีผู้กล่าวว่าตถาคตบรรลุแก่พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิไซร้ สุภูติ! โดยความจริงแล้วก็ไม่มีสภาวะธรรมใดเลย ซึ่งพระพุทธเจ้าจักบรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิ สุภูติเอย! โดยความจริงแล้ว พระอนุตรสัมมาสัมโพธิอันตถาคตบรรลุนั้น ในพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิ ย่อมไม่มีสภาวะความมีอยู่และไม่มีอสภาวะความไม่มีอยู่เลย และด้วยเหตุดังกล่าวนั้นแลตถาคตจึงกล่าวว่าธรรมทั้งหลายล้วนเป็นพระพุทธธรรม อนึ่ง สุภูติ! ตามที่เรากล่าวว่าธรรมทั้งหลายล้วนเป็นพระพุทธธรรมนั้น โดยความจริงแล้ว ก็ไม่มีสภาวะแห่งธรรมทั้งหลายเลย เป็นสักแต่ชื่อเรียกว่าธรรมทั้งหลายเท่านั้น”

“ดูก่อนสุภูติ! อุปมาดังบุคคลผู้มีรูปกายสูงมหึมา.”

สุ “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! พระตถาคตตรัสว่า บุคคลผู้มีรูปกายสูงมหึมา โดยแท้จริงแล้วก็ปราศจากสภาวะแห่งรูปกายสูงมหึมา เป็นสัก

แต่ชื่อเรียกรูปกายสูงมหึมาเท่านั้น."

พ. "ดูก่อนสุภูติ! โดยประการเดียวกัน ถ้าพระโพธิสัตว์ยังมีวาทะกล่าวว่า เราเป็นผู้โปรดสรรพสัตว์ให้บรรลุนิพพานธาตุไซร้. ก็หาชื่อว่าเป็นพระโพธิสัตว์ไม่ ข้อนั้นเพราะเหตุดังฤๅ? สุภูติ! โดยความจริงแล้วไม่มีสภาวะใดที่เรียกว่าพระโพธิสัตว์ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าธรรมทั้งหลายไม่มีอาตมะ ไม่มีปุคคละ, ไม่มีสัตวะและไม่มีชีวะ"

"อนึ่ง สุภูติ! หากพระโพธิสัตว์มีวาทะกล่าวว่า เราจักกระทำการตบแต่งอลังการพระพุทธเกษตรอย่างนี้ไซร้ ก็หาชื่อว่าเป็นพระโพธิสัตว์ไม่ ทั้งนี้เพราะเหตุไฉน? ตถาคตกล่าวว่าการตบแต่งอลังการพุทธเกษตรนั้น โดยความจริงแล้วก็ปราศจากสภาวะแห่งการตบแต่งอลังการ เป็นสักแต่ชื่อว่าตบแต่งอลังการเท่านั้น สุภูติ! ถ้าพระโพธิสัตว์สามารถแจ่มแจ้งเข้าถึงความจริงว่าธรรมทั้งหลายว่างเปล่าจากตัวตนและของ ๆ ตนอย่างนี้ ตถาคตจึงกล่าวว่านั่นเป็นพระโพธิสัตว์อย่างแท้จริง."

พ. " ดูก่อนสุภูติ! เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? ตถาคตมีมังสะจักษุฤๅ?"

สุ "อย่างนั้น ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! พระตถาคตมีมังสะจักษุ"

พ. "ดูก่อนสุภูติ! เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? ตถาคตมีทิพพ-จักษุฤๅ?"

สุ "อย่างนั้น ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! ตถาคตมีทิพจักษุ."

พ. "ดูก่อนสุภูติ! เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? ตถาคตมีปัญญา-จักษุฤๅ?"

สุ "อย่างนั้น ข้าแต่พระผู้มี พระภาคพระตถาคตมีปัญญาจักษุ."

พ. "ดูก่อนสุภูติ! เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? ตถาคตมีธรรม-จักษุฤๅ?"

สุ "อย่างนั้น ข้าแต่พระผู้มีพระภาค พระตถาคตมีธรรมจักษุ"

พ. ดูก่อนสุภูติ! เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? ตถาคตมีพุทธ-จักษุฤๅ?"

สุ "อย่างนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระภาค! พระตถาคตมีพุทธจักษุ"

พ. "ดูก่อนสุภูติ! เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? อุปมาดังเมล็ดทรายในคงคานที่ ตถาคตกล่าวว่านั้นเป็นเมล็ดทรายฤๅ?"

สุ "อย่างนั้น ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! พระตถาคตตรัสเรียกว่านั้นเป็นเมล็ดทราย"

พ. "ดูก่อนสุภูติ! ๒๒ ~~เธอมี~~ความคิดเห็นเป็นไฉน? เปรียบดุจเมล็ดทรายในท้องคงคานที่ แต่มีแม่น้ำคงคาเป็นอันมากนับด้วยเมล็ดทรายเหล่านั้นอนึ่ง มีพุทธเกษตรโลกธาตุอื่น ๆ อีกเท่าจำนวนเมล็ดทรายในคงคานที่ทั้งปวงอีกเล่า ด้วยประการดังนี้พึงนับเป็นจำนวนมากหลายอยู่ฤๅหนอแล"

สุ "มากมายนักแล้ว ข้าแต่พระผู้มีพระภาค"

พระสัมพุทธเจ้าตรัสกับพระสุภูติว่า

"สรรพสัตว์ในโลกธาตุทั้งปวงเหล่านั้นมีจิตตพฤตติโดยประเภท

ต่าง ๆ กัน ตถาคตย่อมรู้ชัดแจ่มแจ้งในจิตตพฤตติต่าง ๆ นั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไฉน ? ตถาคตกล่าวว่า สรรพจิตต์ทั้งปวงนั้นโดยความจริงแล้วก็ปราศจากสภาวะแห่งจิตต์ เป็นสักแต่ชื่อว่าจิตต์เท่านั้น ด้วยเหตุดังฤๅ ? สุภูติ จิตต์ในอดีตปราศจากแก่นสารจะถือเอาก็ไม่ได้ จิตต์ในปัจจุบันปราศจากแก่นสารจะถือเอาก็ไม่ได้ แม้จิตต์ในอนาคตก็ปราศจากแก่นสารจะถือเอาก็ไม่ได้ดุจกัน*" ๑๙

"ดูก่อนสุภูติ เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน ? ถ้ามีบุคคลใด ๆ นำเอาสัปตรัตนะซึ่งมีปริมาณเต็มเปี่ยมเท่าเมล็ดทรายในคงคานทีทั่วมหาตรีสหัสสโลกธาตุมาบริจาคทาน บุคคลนั้นอาศัยเหตุปัจจัยดังกล่าวนี้ได้รับบุญกุศลมากอยู่ฤๅหนอแล ?"

สุ "อย่างนั้น ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ! บุคคลผู้นั้นอาศัยเหตุปัจจัยดังกล่าวย่อมได้รับบุญกุศลมากมายพระเจ้าข้า."

พ. "ดูก่อนสุภูติ ! หากบุญกุศลจักพึงมีสภาวะอยู่จริงแท้แล้ว ตถาคตก็จักไม่กล่าวว่า เขาได้บุญกุศลมากมาย ทั้งนี้ด้วยเหตุว่าบุญกุศลนั้นปราศจากสภาวะ ตถาคตจึงกล่าวว่าผู้นั้นได้บุญกุศลมากมาย*

พ. "อนึ่ง สุภูติ ! เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน ? จักเห็นพระพุทธเจ้า

---

* ขณะจิตต์ในอดีตดับไปแล้วหายวอดไปแล้วจึงไม่มีอยู่ ขณะจิตต์ในอนาคตเล่าก็ยังไม่เกิดขึ้นจึงไม่มีอยู่อีก ส่วนขณะจิตต์ในปัจจุบันกำลังแปรไปไม่คงที่ อนึ่งเพราะอาศัยอดีตกับอนาคตจึงมีปัจจุบัน ก็เมื่ออดีตไม่มีสภาวะอนาคตก็ไม่มีสภาวะ ปัจจุบันจึงหมดความหมายไปด้วย

* กล่าวคือบุญกุศลที่แท้จริงนั้นเป็นศูนยตาซึ่งเป็นฝ่ายวิวัฏฏคามินี ถ้ายังมีความยึดถืออยู่ก็ยังเป็นบุญกุศลชนิดฝ่ายวัฏฏะคามินี—ผู้แปล

×ได้ในรูปกายอันสมบูรณ์นั้นๆ ?"

สุ "มิได้ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! เป็นการไม่สมควรเลยที่จะเห็นพระตถาคตเจ้าในรูปกายอันสมบูรณ์นี้ ทั้งนี้เพราะเหตุใด? พระตถาคตตรัสว่ารูปกายอันสมบูรณ์นั้น โดยความจริงแล้วก็ปราศจากสภาวะแห่งรูปกายอันสมบูรณ์ เป็นสักแต่ชื่อเรียกว่ารูปกายอันสมบูรณ์เท่านั้น."

พ. "ดูก่อนสุภูติ เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? จักเห็นพระพุทธเจ้าได้ในสรรพลักษณะอันสมบูรณ์ได้อยู่ฤๅหนอแล?"

สุ "มิได้ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! เป็นการไม่สมควรเลยที่จะเห็นพระตถาคตเจ้าในสรรพลักษณะอันสมบูรณ์นี้ ทั้งนี้เพราะเหตุใด? พระตถาคตตรัสว่า สรรพลักษณะอันสมบูรณ์โดยความจริงแล้วก็ปราศจากสภาวะแห่งสรรพลักษณะอันสมบูรณ์ เป็นสักแต่ชื่อเรียกว่าสรรพลักษณะอันสมบูรณ์เท่านั้น."

พ. "สุภูติเอย! เธออย่ากล่าวว่าตถาคตมีมนสิการว่า เราเป็นผู้แสดงธรรมแก่มวลสรรพสัตว์ เธออย่าเข้าใจอย่างนั้นเลย ข้อนั้นเพราะเหตุไฉน? หากมีบุคคลกล่าวว่า ตถาคตเป็นผู้แสดงธรรม ชื่อว่าเป็นผู้ติเตียนต่อพระพุทธเจ้า เขาผู้นั้นไม่เข้าใจในวจนะของเรา สุภูติ ที่เรียกว่าการแสดงธรรมนั้น โดยความจริงแล้วไม่มีธรรมใดที่แสดงเลย เป็นสักแต่ชื่อเรียกว่าการแสดงธรรมเท่านั้น."

ก็โดยสมัยนั้นแลพระสุภูติเถระผู้มีปัญญาทูลถามพระบรมศาสดา

ขึ้นว่า

สุ. "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ยังจะมีสรรพสัตว์ใดในอนาคตกาล สดับธรรมนี้แล้ว ยังเกิดศรัทธาจิตขึ้นฤๅหนอแล?"

พ. "ดูก่อนสุภูติ! เขา (ผู้สดับธรรมแห่งสูตรนี้) มิใช่สรรพสัตว์ แต่จักว่ามิใช่สรรพสัตว์เลยก็มิได้* ข้อนั้นเพราะเหตุดังฤๅ? ที่ว่าสรรพสัตว์ สรรพสัตว์นั้น ตถาคตกล่าวว่าปราศจากสภาวะแห่งสรรพสัตว์ เป็นสักแต่ชื่อเรียกว่าสรรพสัตว์เท่านั้น."

พระสุภูติกราบทูลกับพระบรมศาสดาว่า

สุ. "ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! เมื่อพระสัมพุทธเจ้าบรรลุตรัสรู้แก่พระปรมาภิเษกสัมมาสัมโพธิญาณนั้นนับว่า เป็นการมิได้บรรลุเลยฤๅหนอพระเจ้าข้า?"

พ. "อย่างนั้นอย่างนั้นสุภูติ! เมื่อเราบรรลุตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิ ไม่มีธรรมแม้สักส่วนเล็กน้อยส่วนหนึ่งเลยที่เราบรรลุได้ถึง เป็นสักแต่ชื่อเรียกว่าพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิ อนึ่ง สุภูติ! ธรรมทั้งหลายมีความเสมอภาคเท่ากัน ไม่มีสูงหรือต่ำ นั่นแลชื่อว่าพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิ เมื่อไม่มีความยึดถือในอาตมะ, ไม่ยึดถือในปุคคละ, ไม่ยึดถือในสัตวะ ไม่ยึดถือในชีวะ แล้วบำเพ็ญกุศลธรรมทั้งหมด ก็จักชื่อ

* อรรถกถากล่าวว่า ผู้ที่สดับพระสูตรนี้ยังเกิดศรัทธาจิตขึ้นนับว่าเป็นสัตว์ประเภทพิเศษไม่เหมือนสรรพสัตว์ทั่วไป แต่ผู้นั้นก็ยังมีกิเลสไม่บรรลุโพธิญาณ จึงสงเคราะห์อยู่ในสรรพสัตว์ ข้าพเจ้ามีความเห็นตรงกันข้ามกับอรรถกถา ข้าพเจ้าเข้าใจว่าตอนนี้แสดงว่าโดยปรมัตถ์แล้วไม่มีสัตว์ แต่โดยบัญญัติสมมติแล้วก็ยังชื่อว่าสัตว์—ผู้แปล

ว่าพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิ สุภูติ ที่กล่าวว่ากุศลธรรมนั้น ตถาคตกล่าวว่าโดยความจริงแล้วไม่มีสภาวะแห่งกุศลธรรมเลย เป็นสักแต่ชื่อเรียกว่ากุศลธรรมเท่านั้นแล."

"อนึ่ง สุภูติ! ถ้ามีบุคคลผู้นำเอากองแห่งสัปตรัตนะสูงเท่าขุนเขาพระสุเมรุทั้งหลายในมหาตรีสหัสสโลกธาตุมาบริจาคทาน แต่หากมีบุคคลมารับปฏิบัติ, เล่าเรียนสาธยาย ประกาศชี้แจงแก่ผู้อื่นซึ่งธรรมในปรัชญาปารมิตาสูตรนี้ ที่สุดแม้เพียงคาถา ๔ บาทเท่านั้น คุณานิสงส์ของบุคคลแรกในร้อยส่วนเปรียบดวยมิได้สักหนึ่งส่วน แม้นับด้วยร้อยหมื่นอสงไขย์ส่วนที่สุดจนเหลือประมาณคณานับก็เอามาเปรียบเทียบด้วย (กับคุณานิสงส์ของบุคคลหลัง) ไม่เท่าเทียมถึงได้เลย."

"ดูก่อนสุภูติ! เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? เธออย่ากล่าวว่าตถาคตมีมนสิการว่า เราเป็นผู้โปรดสัตว์ สุภูติเธออย่าเข้าใจอย่างนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุดังฤๅ? โดยความจริงแล้วก็ไม่มีสรรพสัตว์ใดเลยอันตถาคตจักโปรด ถ้าแลมีสรรพสัตว์อันตถาคตจักพึงโปรดไซร้ตถาคตก็มีความยึดถือผูกพันในอาตมะ ปุคคละ สัตวะ ชีวะ สุภูติเอย! การที่ตถาคตกล่าวว่า 'ตัวเรา ตัวเรา' นั้น โดยความจริงแล้ว ก็ไม่มีตัวเราอยู่เลย ก็แต่ปุถุชนย่อมยึดถือว่ามีตัวเราอยู่ สุภูติ แม้ปุถุชนก็เถอะ ตถาคตยังกล่าวว่า โดยความจริงแล้ว ปราศจากสภาวะแห่งปุถุชน เป็นสักแต่ชื่อเรียกว่าปุถุชนเท่านั้น."

"ดูก่อนสุภูติ! เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? จักพึงเห็นตถาคต

ได้ในมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการฤๅ?"

สุ "อย่างนั้น อย่างนั้น ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! พึงเห็นพระผู้มีพระภาคได้โดยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ."

พ. "ดูก่อนสุภูติ! ถ้าเห็นตถาคตได้โดยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการไซร้ พระจักรพรรดิราชก็ชื่อว่า ตถาคตซิหนอ?"

พระสุภูติกราบทูลสนองพระสัมพุทธเจ้าว่า

สุ "ข้าแต่พระสุคต! ตามความเข้าใจของข้าพระองค์ในธรรมอรรถซึ่งพระสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ เป็นการไม่สมควรที่จะเห็นพระตถาคตมหาโดยปุริสลักษณะ ๓๒ ประการเลย"

* โดยสมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคได้กล่าวนิคมคาถาว่า

"ผู้ใดจักเห็นเราในรูป ฤๅจักหาเราในเสียง ผู้นั้นย่อมชื่อว่า ดำเนินทางที่ผิด ย่อมไม่สามารถเห็นตถาคตได้"

"อนึ่งสุภูติ หากเธอพึงมนสิการว่า เพราะเหตุตถาคตมิได้มีสรรพรูปลักษณะอันสมบูรณ์ (คือมหาปุริสลักษณะ ๓๒ และอสีตยานุพยัญชนะ ๘๐) แล้วบรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิ สุภูติเอย เธออย่าเข้าใจอย่างนั้นเลยว่า เพราะเหตุตถาคตมิได้มีสรรพรูปลักษณะอันสมบูรณ์ แล้วบรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิ สุภูติ! หากเธอมีมนสิการอย่างนี้ไซร้ บุคคลผู้บังเกิดจิตต์มุ่งต่อพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิก็จักกล่าวได้ว่าธรรมทั้งปวงขาดศูนย์ เธออย่าได้มนสิการอย่างนั้นเลย โดยความจริงแล้ว บุคคลผู้บังเกิดจิตต์ มุ่งต่อพระ อนุตตรสัมมา

สัมโพธิจักไม่มีวาทะกล่าวว่าธรรมทั้งปวงขาดศูนย์ได้*"

"ดูก่อนสุภูติ! ถ้ามีพระโพธิสัตว์นำเอาสัปตรัตนะซึ่งมีปริมาณเต็มเปี่ยมเท่าจำนวนเมล็ดทรายในคงคานทีทั่วมหาตรีสหัสสโลกธาตุออกบริจาคทาน แต่หากมีบุคคลมารู้แจ้งว่าธรรมทั้งปวงปราศจากตัวตน เขาผู้นั้นได้สำเร็จแก่ปัญญาความตรัสรู้* พระโพธิสัตว์องค์หลังนี้ได้คุณานิสงส์ประเสริฐยิ่งกว่าพระโพธิสัตว์องค์แรก ข้อนั้นเพราะเหตุดังฤๅ? เพราะพระโพธิสัตว์ทั้งหลายย่อมไม่ยึดถือในสรรพบุญกุศลนั่นเอง."

พระสุภูติกราบทูลกับพระสัมพุทธเจ้าว่า

สุ "ข้าแต่พระผู้มีพระภาค เหตุไฉนเล่าพระโพธิสัตว์จึงไม่ยึดถือในบุญกุศลหนอพระเจ้าข้า?"

พ. "ดูก่อนสุภูติ! พระโพธิสัตว์บำเพ็ญกุศลแล้ว ไม่พึงบังเกิดความโลภยึดถือเอา เพราะเหตุฉะนั้นแลจึงกล่าวได้ว่าไม่ยึดถือในบุญกุศล"

"อนึ่ง สุภูติ! หากมีผู้กล่าวว่า ตถาคตเสด็จมาอยู่ ตถาคตดำเนินอยู่ ตถาคตประทับอยู่ ฤๅตถาคตบรรทมอยู่อย่างนี้ไซร้ บุคคลผู้กล่าวนั้นมิได้เข้าใจแจ่มแจ้งในธรรมอรรถอันเราแสดงไว้เลย ข้อนั้นเพราะเหตุดังฤๅ? โดยความจริงแล้วพระตถาคตปราศจากที่มาและ

---

* กล่าวคือยอมรับว่ามีสมมติบัญญัติตามโลกโวหาร ไม่ถือรั้นแต่ปรมัตถ์อย่างเดียว เพราะการถือรั้นอย่างนั้นเป็นลักษณะของฝ่ายอุจเฉททิฏฐิไป—ผู้แปล

* อักษรจีนเขียนว่า 得成於忍 แปลตามตัวคือสำเร็จความอดทนโดยอรรถหมายถึงดวงปัญญา—ผู้แปล

ปราศจากที่ไป เหตุนั้นจึงชื่อว่าตถาคต.”

“ดูก่อนสุภูติ! กุลบุตรกุลธิดาใด ๆ ถ้าพิจารณากระจายมหาตรีสหัสสโลกธาตุให้เป็นผุยผงละเอียดเธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? กองแห่งปรมาณูเหล่านั้นมีจำนวนมากมายอยู่ฤๅหนอแล?

สุ. “มากมายนักแล้ว ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! ข้อนั้นเพราะเหตุไฉน? เพราะถ้ากองแห่งปรมาณูเหล่านั้นจักพึงมีสภาวะอยู่จริงไซร้ พระสัมพุทธเจ้าก็จักไม่ตรัสว่ากองแห่งปรมาณูนั้น ทั้งนี้เพราะเหตุใดเล่า? พระสัมพุทธเจ้าตรัสว่ากองแห่งปรมาณู โดยความจริงแล้วก็ไม่มีสภาวะแห่งกองปรมาณูอยู่เลย เป็นสักแต่ชื่อว่ากองปรมาณูเท่านั้น.”

“ข้าแต่พระสุคต! มหาตรีสหัสสโลกธาตุซึ่งพระสัมพุทธเจ้าตรัสนั้น โดยความจริงแล้วก็ปราศจากสภาวะแห่งโลกธาตุ เป็นสักแต่ชื่อเรียกว่าโลกธาตุเท่านั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไฉน? ถ้าโลกธาตุพึงมีสภาวะอยู่จริงไซร้ ก็ชื่อว่าเป็นเอกฆนลักษณะ พระตถาคตตรัสว่าเอกฆนลักษณะโดยความจริงแล้วก็ปราศจากสภาวะแห่งเอกฆนลักษณะ เป็นสักแต่ชื่อเรียกว่าเอกฆนลักษณะเท่านั้น*

พ. “ดูก่อนสุภูติ! เอกฆนลักษณะนั้นไม่มีสภาวะโดยตัวของมันเองอยู่เลย ก็แต่ปุถุชนยึดถือว่ามีสภาวะโดยตัวของมันเองอยู่อย่างจริงแท้.”

“อนึ่ง สุภูติ! ถ้ามีบุคคลมากล่าวว่า พระสัมพุทธเจ้าตรัสว่ามี

---

* อักษรจีนเขียนว่า 一合相 คือรวมธรรมลักษณะหลาย ๆ ธรรมเข้าไว้ เช่นในร่างกายของคนก็รวมประกอบด้วย ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ วิญญาณ ผู้ที่จะเห็นแจ้งในสรรพธรรมว่าเป็นอนัตตา ต้องทำลายฆนสัญญาดังกล่าวนี้—ผู้แปล

อาตมะทัศนะ, มีปุคคละทัศนะ, มีสัตวะทัศนะ มีชีวะทัศนะ ดังนี้ไซร้ สุภูติ! เธอมีความคิดเห็นเป็นไฉน? บุคคลนั้นเข้าใจแจ่มแจ้งในธรรมอรรถอันเราแสดงไว้ฤๅ?"

สุ "หามิได้ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! บุคคลนั้นไม่เข้าใจแจ่มแจ้งในธรรมอรรถอันพระตถาคตเจ้าแสดงไว้เลย ข้อนั้นเพราะเหตุใด? ก็พระสุคตตรัสแล้วว่า อาตมะทัศนะ, ปุคคละทัศนะ, สัตวะทัศนะ, ชีวะทัศนะ เป็นสักแต่ชื่อเรียกว่า อาตมะทัศนะ ปุคคละทัศนะ สัตวะทัศนะ ชีวะทัศนะเท่านั้น."

พ. "ดูก่อนสุภูติ บุคคลผู้มีจิตปรารถนาต่อพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิพึงมีความกำหนดรู้อย่างนี้, พึงมีทัศนะอย่างนี้, พึงมีศรัทธาและความเข้าใจแจ่มแจ้งในธรรมทั้งหลายไม่บังเกิดธรรมลักษณะขึ้น* สุภูติ ที่กล่าวธรรมลักษณะนั้นตถาคตกล่าวว่า โดยความจริงแล้วก็ปราศจากสภาวะแห่งธรรมลักษณะ เป็นสักแต่ชื่อเรียกว่าธรรมลักษณะเท่านั้น."

"อนึ่ง สุภูติ! หากมีบุคคลนำเอาสัปตรัตนะมีปริมาณเต็มทั่วอสงไขยโลกธาตุอันไม่มีประมาณมาบริจาคทาน แต่ถ้ามีกุลบุตรกุลธิดาใด ๆ ตั้งจิตปรารถนาต่อพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิ มาปฏิบัติตามซึ่งพระสูตรนี้แม้ที่สุดคาถาเพียง ๔ บาท เขารับปฏิบัติฤๅเล่าเรียนสาธยายก็ดี ฤๅประกาศแก่ผู้อื่นก็ดี ย่อมมีบุญกุศลวิเศษยิ่งกว่าผู้บริจาค

---

* อักษรจีนเขียนว่า 法相 แปลตามพยัญชนะว่าธรรมลักษณะ แต่ในที่นี้โดยอรรถหมายถึงความไม่ยึดถือ สภาวะที่มีอยู่โดยตัวมันเอง=ผู้แปล

ท่านนั้นเสียอีก ก็การประกาศแก่ผู้อื่นนั้นเป็นไฉน ? คือความที่ไม่ยึดถือผูกพันในลักษณะ ตั้งมั่นอยู่ในตถตาภาพธรรมดาโดยไม่หวั่นไหว ข้อนั้นเพราะเหตุดังฤๅ ?

"เพราะว่าสังขตธรรมทั้งปวง มีอุปมาดั่งความฝัน ดั่งภาพมายา ดั่งฟองน้ำ ดั่งเงา ดั่งน้ำค้าง และดั่งสายฟ้าแลบ พึงเพ่งพิจารณาโดยอาการอย่างนี้."

เมื่อพระสัมพุทธเจ้าตรัสพระสูตรนี้อวสานลง พระสุภูติผู้มีอายุ พร้อมด้วยเหล่าภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ตลอดจนปวงเทพ มนุษย์ อสุรในโลกทั้งหลาย ได้สดับซึ่งพระพุทธพจน์นี้แล้วก็พากันอนุโมทนาชื่นชมยินดี มีความศรัทธาน้อมรับไปปฏิบัติด้วยประการฉะนี้แล.

อิติ วชฺรปฺรชฺญาปารมิตาสูตฺรํ สมาปฺตมฺ

ร. พ. มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวร ฯ ถนนพระสุเมร พระนคร
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๒๙/๘/๘๘

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
นายพินิจ สุ่ฮ้าราญ ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. ๒๔๙๙